

NAGY KÁROLY, 1926–2016

2016. július 4-én, életének 90. évében elhunyt Nagy Károly, Széchenyi-díjas fizikus, az ELTE professzor emeritusa, az MTA rendes tagja, az ELTE Elméleti Fizikai Tanszék volt vezetője, az ELTE egykori rektora, az MTA Fizikai Tudományok Osztálya első elnöke. Halálával súlyos veszteség érte a magyar tudós-társadalmat. Nagy Károly professzor életművéről és hatásáról a Fizikai Szemle egy későbbi számában emlékezünk meg. Az alábbiakban Rác Zoltán akadémikus temetésen elmondott gyászbeszédével búcsú-zunk Nagy Károlytól.

Tisztelt gyászoló család! Kedves Gabi néni, Ági, Karcsi, rokonok és ismerősök!
Kedves kollégák!

Az MTA Fizikai Osztálya, az ELTE Elméleti Fizika Tanszéke, valamint az MTA–ELTE Elméleti Fizikai Kutatócsoport nevében búcsúzom Nagy Károlytól, akadémiánk rendes tagjától és az ELTE professzor emeritusától.

Nagy Károly közel 90 évet élt, ami hosszú idő, különösen egy olyan korban, amelyben világháború, forradalom és radikális rendszerváltások követik egy-

mást. Életének fontos tanulsága, hogy ilyen hosszú időn keresztül is megőrizhető az ember integritása, ha az integritás olyan értékrenden alapul, amely magába foglalja a tudomány végtelen tiszteletét, az oktatás iránt érzett felelősségtudatot és alázatot, a család szeretetét, az emberi kapcsolatokban az érdeklődést, a segítőkészséget, és – nincs jobb szó rá – az emberieséget, valamint egy mélyről jövő igazságérzetet is.

Nagy Károly pályája gyorsan és töretlenül emelkedett. A diploma megszerzése után az ELTE Elméleti Fizika Tanszékére került, ahol a szigetelőkben terjedő elektromágneses hullámok kvantálásával, a polarizált elektronok szórásával, valamint a müonbomlással kapcsolatban értékes, akkor élvonalbelinek számító eredményeket ért el. Tudományos munkája elismeréseként 1960-ban már az MTA doktora, 1965-ben pedig már az MTA levelező tagjává választják. Ezzel párhuzamosan az ELTE-n docens, majd egyetemi tanár, s egyre nagyobb feladatokat vállal az ELTE adminisztrációjában, 1961-ben a TTK dékánja lesz, majd 1966-tól rektorként vezeti az ELTE-t egészen 1972-ig.

A rektorság után egyenes út vezetett volna az Oktatási Minisztériumba, de az ekkor még csak 46 éves Nagy Károly visszalépett. A minisztériummal való mindennapi kapcsolat ráébresztette, hogy az ottani politikában értékrendjének több pontját fel kellene áldoznia. Megértette, hogy igazságérzete nem fog megbékélni bizonyos döntési módszerekkel, s azt is látta, hogy a továbblépésnek ára lenne a családi élet területén is. Mert Nagy Károlynak igen fontos volt a családja, sokat és szeretettel beszélt róluk. És itt megállok egy pillanatra, hogy munkahelyi közösségünk, meg úgy általában a fizikus közösség nevében megköszönjem Gabi néninek és a gyerekeknek, hogy biztosították a családi élet belső harmóniáját, amelynek eredményeképp reggelente egy jókedvű és mosolygós főnök jelent meg közöttünk.

Nagy Károly tanszékünkre való visszatéréséből vonható le életének második fontos tanulsága: egy adott korban, adott környezetben, ha integritásunk lényeges elemeinek feladása nélkül nem mehetünk tovább, akkor új utakat kell keresni.

Új utak mindig vannak, s Nagy Károly talált olyan kihívásokat, amelyekkel érdemes foglalkozni, s amelyek megoldása hatott és jelenleg is hat a fizika itthoni helyzetére. Tudománypolitikai tevékenységének jelentős példája az önálló Fizikai Tudományos Osztály létrehozása az Akadémián. Nagy Károlyt 1965-ben választották levelező tagnak, majd 1982-ben történt rendes taggá választása után 1983 és 1993 között az MTA Fizikai Bizottságának elnöke volt. Ekkor még a Matematikai és Fizikai Bizottságok együtt alkottak egy osztályt.

Ez a szimbiózis nem mindig működött tökéletesen, mivel például egy matematikus és egy látszólag hozzá közel álló elméleti fizikus véleménye egy eredmény szépségéről nem feltétlenül egyezett meg, és akkor még nem beszéltünk a kísérleti eredmények értékeléséről. A Nagy Károly elnöksége alatt történt szétválás két koherens, dinamikusan fejlődő, jól működő osztályt hozott létre. Ennek jelentőségét csak akkor tudjuk megítélni, ha látjuk a hasonló koherenciával nem rendelkező osztályok állandóan visszatérő problémáit.

Az új Fizikai Tudományos Osztály elnöki tisztségét 1993-ig Nagy Károly viselte, s ezalatt egy lényeges és előremutató újítást vezetett be az addig csak akadémikusok részvételével folyó osztályülések rendjébe. Meghívta az egyetemi és akadémiai fizikai intézetek vezetőit, s ezáltal lényegesen kiterjesztette a fizika akadémiai szintű problémáinak diszkussziójában résztvevők körét. Ez a kezdeményezés később továbbfejlődött, s ma már akadémiai törvénybe foglalt, hogy még az MTA doktora képviselők is jelen vannak az osztályüléseken.

Az Akadémia és egyetemek kapcsolatában kiemelkedő fontosságúnak tekinthető a tanszéki kutatócsoportok létrejötte. A kezdetek visszanyúlnak a 60-as évekig, amikor Nagy Károly és kollégái rábeszéltek az Elméleti Fizika Tanszék akkori vezetőjét, *Novobátzky Károly* akadémikust, hogy az egyetemen, de az egyetemtől függetlenül, az Akadémia égisze alatt hozzon létre egy kutatócsoportot. Ez meg is történt 1960-ban, s hasonló kutatócsoportok Szegeden és a BME-n is létrejöttek (ezek voltak az első kutatócsoportok, amelyeken keresztül bizonyos értelemben intézményesült az egyetem akadémiai támogatása). E kutatócsoportok jelentősége abban rejlett, hogy míg egyetemi állásokra csak olyan embert

lehetett felvenni, aki nem csak szakmailag jó, de egyben a rendszer elkötelezettje is, addig az akadémiai intézményekben az ideológiai feltételeket nem vették szigorúan, s ez sok jó fizikus túlélését jelentette.

A Tanszéki Kutatócsoportot Nagy Károly 1968-tól 1999-ig vezette. Én magam is e kutatócsoport tagja vagyok 1971-től, úgyhogy közvetlenül éreztem e védőernyő – amelyet Nagy Károly emelt fölénk, s ami megadta a békés alkotásra való lehetőséget – hatását. Nagy Károly úgy érezte, hogy magas színvonalú kutatás magától kell menjen. Ehhez persze a csoport tagjainak kiválogatása volt lényeges, amit szigorúan vett: csak a szakmai kiválóság, a tudomány iránt elkötelezettség és az emberi tisztesség számított. Ez a kiválasztási rendszer létrehozott egy életvidám, rendkívül motivált és sikeres gárdát, amelyhez tartozni rangot jelentett. Nagy Károly e kutatócsoportban indította meg és tudatosan fejlesztette a statisztikus fizikai kutatásokat, ami – visszatekintve az utóbbi 50 év eredményeire – egy kiemelkedően sikeres tudománypolitikai döntés volt.

A tudományos és tudománypolitikai eredményektől függetlenül tudnunk kell, hogy Nagy Károly az oktatást, mégpedig a matematika-fizika szakos tanárok oktatását tekintette legfontosabb feladatának. Ahogy mondta „csinálok, ameddig bírom”. Három évvel ezelőtt a tanároknak indított PhD kurzusok egyikét tartotta a fizika történetéről. Képzeljük el a 87 éves tanárt, amint bemegy a terembe, megáll az osztály előtt, s így indítja előadását: „Idén a 63. tanévet kezdem ezen az egyetemen”.

Ezzel a képpel búcsúzom, s hozzátenném, hogy szerettünk, életed példa marad, történeteidet továbbmondjuk, emlékedet megőrizzuk. Nyugodj békében!